

ÖDEMİŞ EKİN PAZARI CÂMİİ'NDEKİ HZ. ALİ'NİN MÜNÂCÂTI

Bilal SEZER*

ÖZET

İzmir'in Ödemiş ilçesindeki Ekin Pazarı Câmii'nde son devrin meşhur hattatı Filibeli Bakkal Ârif Efendi'nin yazmış olduğu Hz. Ali'nin münâcâtı bulunmaktadır. Ârif Efendi, münâcâtın ana satırlarını sülüs yazıyla, ara satırları nesih olarak Osmanlı Türkçesi ile yazmıştır. Eser, klasik tezyînattan uzak, uydurma motiflerle süslenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Ekin Pazarı Câmii, Hattat Filibeli Ârif Efendi, Sülüs ve nesih, tezhip.

HAZRAT ALİ'S SUPPLICATION AT ÖDEMİŞ EKİN PAZARI MOSQUE ABSTRACT

In Ekin Pazarı Mosque in Ödemiş, a country of İzmir, is Hadrat Ali's supplication written by the famous calligrapher of the last period, Bakkal Ârif Efendi of Filibeli. Ârif Efendi wrote the main lines of the supplication in thuluth form, the minor lines, which are Otoman translation, in naskh form. The work is decorated with motifs invented by himself instead of classic ornaments.

Key Words: Ekin Pazarı Mosque, Calligrapher Filibeli Ârif Efendi, Sülüs and naskh, illumination.

GİRİŞ

İzmir'in Ödemiş ilçesinde, halk arasında Ekin Pazarı Câmii olarak bilinen, Hacı Abdi Ağa Câmii; 1904–1910 tarihlerinde yaptırılmıştır. Osmanlı'nın son devrinde yapılan bu câmide, aynı devirde yaşamış meşhur hattat Filibeli Ahmed Ârif Efendi'nin yazmış olduğu bir hat levhası bulunmaktadır. Levhada Hz. Ali'nin münâcâtı yer almaktadır. Levha, hem

* Yrd. Doç. Dr., Atatürk Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Geleneksel Türk El Sanatları Bölümü Öğretim Üyesi (e posta: bsezer@atauni.edu.tr)

yazısıyla, hem de tezhibiyle tamamen orijinal olup, daha önce yayınlanmamıştır. Bu çalışmamda, bu münâcât levhasının yazısını ve tezhibini, hat ve tezhip sanatı açısından değerlendirip, sanat câmiasına sunmaya çalışacağım. Levhanın ne zaman ve kim tarafından bu camiye getirildiği bilinmemektedir.

FİLİBELİ AHMED ÂRİF EFENDİ

Ahmed Ârif Efendi, bugün Bulgaristan sınırları içinde kalmış olan Filibe (Plovdiv)'de 1246/ 1830 yılında doğdu.¹ Büyük dedesi, Sultan Murad-ı Hüdâvendigâr ile Filibe'nin fethine ordu şeyhi olarak katıldı ve orada yerleşti. Aslen Buharalı olan aileye bundan dolayı "Emir Şeyhleri" denildi. Ârif Efendi'nin babası Emir Şeyhi Süleyman Efendi'dir. Ârif Efendi tahsilini Filibe'de ikmâl etti ve ilk hat derslerini Yürüyüş Câmii hatibi İsmail Efendi'den alarak mezun oldu. Genç yaşta hacca gitti, dönüşte İstanbul'a gelerek câmilerdeki güzel yazıları merakla inceledi. Bu ziyâret, İstanbul'a yerleşme arzusunu uyandırdı. Nihâyet, Osmanlı- Rus Harbi (93 harbi) dolayısıyla Rumeli'den göç başlayınca, ailesiyle beraber 1293/ 1876 yılında İstanbul'a göç etti. Geçimini temin için Saraçhane'de bakkal dükkânı açan Bakkal Ârif Efendi, kayın biraderi hattat Pazarcıklı Mehmed Hulusi Efendi vâsitasıyla devrin meşhur hattatı Mehmed Şevki Efendi²'den meşke başladı ve 1301/1883 yılında icâzet aldı. İlk resmi

¹ Süleyman Berk, hat kitaplarının aksine Bakkal Arif Efendi'nin doğum tarihini Sicill-i Ahval kayıtlarına göre (BOA Sicill-i Ahval 59/349) 1252/1836 olduğunu söylemektedir. Bkz: Süleyman Berk, "Filibeli Ahmed Ârif Efendi", AD Art Dekor, S.88 (Temmuz 2000), s.148-154.

² Şevki Efendi 1245/1829 tarihinde Kastamonu'da doğdu. Üç yaşında İstanbul'a gelen Şevki Efendi, dayısı Mehmed Hulûsi Efendi'den sülûs ve nesih yazılarını meşkederek icâzet aldı. Harbiye Nezâreti Mektûbî Kalemî'ndeki aslı vazîfesi yanında, Menşe-i Küttâb-ı Askerî Mektebi'nde ve Yıldız Sarayı'nda şehzâdalere yazı hocalığı yaptı. Şeyh Hamdullah Ekolü'nde, Hâfız Osman, İsmâil Zühdi ve Mustafa Rakım'dan sonra gelen Şevki Efendi, sülûs ve nesih yazılarına en güzel nisbetlerle son şeklini vermiş ve İslam dünyasında benimsenen kendi üslûbunu ortaya koymuştur. Şevki Efendi 1304/1887 tarihinde vefat etti. Bkz: Mahmud Kemal İnal, Son Hattatlar, MEB., İstanbul, 1955, s.401-403; Şevket Rado, Türk Hattatları, İstanbul, ts., s. 225; Muhittin Serin, Hat Sanatı ve Meşhur Hattatlar, Kubbealtı Neşriyatı, İstanbul, 1999, s.151-155; Ali Alpaslan, Osmanlı Hat Sanatı Tarihi, Yapı Kredi Yay., İstanbul, 1999, s.83-86; M. Uğur Derman, İslam Kültür Mirasında Hat Sanatı, IRCICA, İstanbul, 1992, s.214.

görevine 18 Aralık 1885’te Üsküdar Gülfem Hatun Kız Rüştîyesi’nde başladı. Buna ek olarak 23 Aralık 1890 tarihinde Nûruosmaniye Kütüphanesi’nde bulunan nâdir eserlerin tamiriyle görevlendirildi. 6 Eylül 1891’de Doğancılar Kız Rüştîyesi sülüs hocalığına getirildi. Ayrıca felç geçirdiği 1323/1905 yılına kadar da Nûruosmaniye Câmii avlusundaki meşkhâne’de salı günleri yazı dersi verdi. 2 Ramazan 1327/ 17 Eylül 1909 cuma günü vefat eden Bakkal Ârif Efendi, Edirnekapı Mezarlığı’na defnedildi.³

Elmalılı Küçük Hamdi (ö. 1947), Aziz Efendi (ö. 191934), Ârif Hikmet Bey (ö. 1918), Bahâuddin Bey (ö. 1958), Refet Efendi (ö.1949) ve Necmeddin Okyay (ö. 1976) önde gelen talebelerindedir.⁴

Şevki Efendi’nin talebeleri arasında en seçkini olarak bilinen Ârif Efendi’nin İstanbul’a gelmesi ve Şevki Efendi’den tekrar derse başlaması, sanatında yeni bir dönemin başlamasına sebep oldu. Bu tarihten sonra Şevki Efendi yolunda eserler verdi. Sülüs, nesih ve rıka’ yazılarını süratli yazmış ve yazılarını fazla tashih etmemiştir. Celî yazı ile fazla uğraşmamış olduğu için sülüsü daha kuvvetlidir. Süratli yazması yazısını olumsuz etkilemiştir.⁵

³Bkz:Eşref Edip, “Filibeli Hattat Hacı Ârif Efendi”, İslam- Türk Ansiklopedisi, İstanbul Âsâr-ı İlmiye Kütüphanesi, 1360/1941, C.I, s. 491-495; Mahmud Kemal İnal, a.g.e., s.50-53; Şevket Rado, a.g.e., s.238-239; M. Uğur Derman, a.g.e., s. 221; Muhittin Serin, a.g.e., s. 156; Süleyman Berk, a.g.m., s.148-154.

⁴ Mahmud Kemal İnal, a.g.e., s. 54; Ali Alpaslan, a.g.e., s. 89; Muhittin Serin, a.g.e., s. 156; M. Uğur Derman, a.g.e., s. 221.

⁵M. Uğur Derman, “Ârif Efendi, Filibeli”, DİA, C.III, İstanbul, 1991, s.364; Süleyman Berk, a.g.m., s.152.

Bilal SEZER

MÜNÂCÂT

Levhadaki metin, Hz. Ali Divanı⁶'ndan bir bölüm olup, Arapça'dır. Levhanın ebatları 93x93 cm.dir. Münâcât sülüs⁷ yazıyla, satır aralarında ki çevirisi⁸ Osmanlı Türkçesi ile manzum olarak, nesih⁹ yazı ile yazılmıştır. Yazıların etrafı tezhiplidir. Çerçevesinin bir özelliği yoktur (Resim 1).

Eserin Arapça metni şöyledir:

Münâcât-ı Ali kerremellâhu teâlâ vechehu ve radiyallâhu teâlâ anhu

1. satır:

Leke'l- hamdü yâ ze'l- cûdi ve'l-mecdi ve'l- ulâ / Tebârekte tu'tî men teşâu ve temneu / İlâhî ve hallâkî ve hırzî ve mev'ilî / İleyke lede'l- e'sâri ve'l-yusri efzeu

2. satır:

İlâhî lein cellet ve cemmet hatîetî / Feafvuke an zenbî ecellü ve evseu / İlâhî lein e'taytü nefsi sü'lehâ / Fehâ ene fî ravdı'n-nedâmeti erteu

3. satır:

İlâhî terâ hâlî ve fakrî ve fâkatî / Ve ente münâcâtiye'l- hafiyete tesmeu / İlâhî felâ takta' recâi velâ tüzîğ / Fuâdî felî fî seybî cûdike matmau

4. satır:

İlâhî ecirnî min azâbîke innenî / Esîrun zelîlün hâifun leke ehdau / İlâhî feânîsnî bi telkîni hucceî / İzâ kâne lî fi'l-kabri mesven ve madceu

⁶ Divân-ı Emîru'l- Mü'minîn Ali b. Ebî Tâlib Necef, 1387/1967, s.50-51.

⁷Sülüs, aklam-ı sitte olarak bilinen altı çeşit yazıdan biri olup en eski yazı çeşididir. Bkz: Abdülkadir Yılmaz, Türk Kitap Sanatları Tabir ve İstilahları, Damla Yayınevi, İstanbul, 2004, s.309.

⁸ Mustakimzâde Süleyman Sâdeddin, Tercümetü'l- Müntehab, Ravdatü'ş-Şam Matbaası, Dimaşk, 1312, s.206-213.

⁹Nesih, aklam-ı sitte olarak bilinen altı çeşit yazıdan biri olup sülüs kaleminin üçte biri kalınlığında kalemle yazılan yazıdır. Bkz: Abdülkadir Yılmaz, a.g.e., s.259.

[Ödemiş Ekin Pazarı Câmii'ndeki Hz. Ali'nin Münâcâtı]

5. satır:

Îlâhî lein azzebtenî elfi hüccetin / Fehablü recâî minke lâ yetekattau / Îlâhî
eziknî ta'me afvike yevme lâ / Benûne velâ mâlün hünâlike yenfeu

6 satır:

Îlâhî izâ lem ter'anî küntü zâyian / Ve in künthe ter'ânî felestü üdayyeu /
Îlâhî izâ lem te'fu an gayri muhsinin / Femen limüsün bi'l-hevâ
yetemetteu

7. satır:

Îlâhî lein ferrattü fî talebi't-tükâ / Fehâ ene isra'l-afvi akfû ve etbau / Îlâhî
zünübî bezzeti't- tavde ve a'telet / Ve safhuke an zenbî ecellü ve erfeu

8. satır:

Îlâhî lein ehta'tü cehlen fetâlemâ / Racevtüke hattâ kîle mâ huve yeczeu /
Îlâhî yüneccî zikru tavlike lev atâ / Ve zikru'l- hatâyâ'l- aynu minnî
yüdemmeu

9. satır:

Îlâhî ekilnî asratî vemhu havbetî / Fe innî mukırrun hâifun mütedarriu /
Îlâhî enilnî minke ravhan ve rahmeten / Felestü sivâ ebvâbi fadlike ekrau

10. satır:

Îlâhî lein hayyebtenî ev taradtenî / Fe men zellezî ercû ve men zâ
yüşeffeu / Îlâhî lein aksaytenî ev ehentenî / Femâ hiletî yâ rabbi em key-
fe esneu

11 satır:

Îlâhî halîfu'l- hubbi bi'l-leyli sâhirun / Yünâcî ve yed'û ve'l- mugaffelü
yehceu / Fe küllühüm yercû nevâleke râciyen / Li rahmetike'l- uzmâ ve
fi'l-huldi yetmau

12. satır:

Îlâhî yümennînî recâî selâmeten / Ve kubhu hatıyyâtî aleyye yüşenniu /
Îlâhî lein tağfir feafvuke münkıdî / Ve illâ febi'z-zenbî'l- müdemmiri
usrau

13. satır:

İlâhî bi hakkı'l- hâşimiyyi ve âlihî / Ve hürmeti ebrârin hüm leke
huşşeu / İlâhî fe enşirnî alâ din-i ahmedî / Münîben tekıyyen kâniten leke
ehdau

14. satır:

Felâ tahrिमennî yâ ilâhî ve seyyidî / Şefâatü'l- kübrâ fezâke'l- müşeffeu
/ Ve salli aleyhi mâ deâke muvahhıdun / Ve nâcâke ahyârun bi bâbıke
rukkeu

15. satır

El-fakîru's-seyyidü'l-hâccu ahmedü'l-ârifu'l-filibeviyyü mevliden ve'l-
islâmbûliyyü mevtinen gufira lehû li's- seneti 1321.

Eserin Osmanlı Türkçesi ile manzum satır arası tercümesi:

1. satır:

Sana mahsustur hamd ey ulu âli kerem issî / Murâd üzre eyâ mevlâ olur-
sun mu'tiu mâni' / İlâhî sen penâhim melceim hallâkı cânımsın / Sanadır
usr-i yusrumda figân u zârım ey nâfi'

2. satır:

İlâhi cürm ü bisyârım ne rütbe çok dahi olsa/ Senin deryâ-yı afvın katresi
ondan daha vâsi' / İlâhî ger murâdı nefsimi verdimse de el-ân / Yine sahn-
ı nedâmet içre oldum lütfine tâmi'

3. satır:

Basîrâ sen görürsün hâl-i fakr u ihtiyâcım hem / Benim her râz
mestûrumda sensin sırrımı sâmi' / Kerîmâ kesme ümmîdim dilim
döndürme fazlından / Ümîd-i itiraf bahr-ı lütfın ile dil tâmi'

4. satır:

Gafûrâ dû-cihanda her azabından emîn eyle / Sıfat-ı zillet-i havf-ı huzûî
olmuşum câmi' / Halîmâ feyz-i ünsinle bana telkîni âsân et / Şu demki
bister-i kabrimde vahşetle olam dâci'

[Ödemiş Ekin Pazarı Câmii'ndeki Hz. Ali'nin Münâcâtı]

5.satır:

Latîfâ bana adlinle eğer bin yıl azap itsen / Senin lütfundan olmam rişte-i
ümmîdimi kâti' / Kerîmâ çâşini-i afvını tattır bana ol gün / Ki evlâdıyla
emvâl olmaz anda kimseye nâfi'

6.satır:

Hafîzâ hıfzın ermezse telef emri mukarrerdir / İnâyetle himâyet eyler isen
olmazam zâyî' / Latifâ ehl-i cürmü mazhar-ı afv etmesen farzan / Olurmu
mücrim ehli hevâya mâsivâ nâfi'

7.satır:

Gafûrâ emr-i takvâda eğer taksîr ettimse / Bu dem ben eser-i afve iktifâ
birle olam tâbî' / Afüvvâ zembim oldu ise cibâle gâlip ve âli / Değildir
zerre veş hurşîd-i afvın olsa ger tâli'

8.satır:

Sabûrâ cehl ile cürm eyledimse nice demdir ki/ Recâ bâbındayım hatta ki
derler ölmez evvel râci' / Halîmâ eylese zikr-i atâ nâr-ı dili itfâ / Olur zikr-
i hata ile dem-â-dem dîdeler dâmi'

9.satır:

Muizzâ zilletim iskat edip mahv eyle isyanım / Mukırrim cürmüme havf u
recâda olurmu dâri' / Mucîbâ feyz-i lütfinden kerem kıl rahmet ü rahat
/Der fazlından artık bir kapuyu olmazam kâri'

10.satır:

Semîâ ger beni sıfru'l-yedü dûr eyler isen de /Kime arz-ı recâ idem
benimçün kim ola şâfi' /Azîzâ ger beni ib'âd u tahkîr eylesen yine /Benim
yok çâre ve hilem ne kâri olayım sâni'

11.satır:

Alîmâ hub eyle ma'hud olanlar daima bîdâr / Münâcât ve duâda tâki ola
gâfilen hâci' / Cemî-i gâfil ü ve âgâh olur tâlip nevâline / Behişt ü rah-
met-i uzmâya olmuşlar heme tâmi'

12.satır:

Selâmâ arzumende selâmet kılmada ümmîd/ Velî teşni'-i kubh-ı cürmüm
itmekte beni vâzi' / Gafûrâ mağfiret etsen beni afvın halas eder / Ve illâ
cürmle câh-ı helâke olurum vâki'

13.satır:

Azîmâ hürmetine Hak Rasul-i Hâşimînin hem / Dahi âl ile ebrârın ki
onlardır sana hâşî' / Nasîrâ Din-i Ahmed üzre zinde kıl beni dâim /Sana
râci' dahi emrine râzi müttakî hâzi'

14.satır:

Hudâvendâ beni mahrûm-i dil havâ etme fazlından / Şefâatden habîbin
olduğu gün cümleye şâfi' /Salat eyle Habîb-i Ekreme yâ Rabb u
muvahhid tâ /Duâ ede münâcât ile hem ahyâr ola râki'

Eserin Yazısı: Münâcâtın Arapça kısımları sülüs, altındaki Osmanlı Türkçesi'yle manzum tercümeleri nesih ile yazılmıştır. Ârif Efendi, münâcâtı dört kısım olarak tertip etmiştir. Yani bir satıra dört mısra yerleştirmiştir. Birinci mısra ile üçüncü mısra hep "ilâhi" kelimesiyle başlamakta. İkinci mısra ile dördüncü mısra "ayın" harfi ile bitmektedir. Hattat bu harfleri küplü ayın şeklinde yazarak bir insicâm meydana getirmiştir (Resim 2). Bu tekrarlar düzenli bir kâfiye oluşturmuştur. Ârif Efendi, mısraları satır istifine göre yerleştirmiş, yeri geldiğinde keşîde kullanmış, yeri geldiğinde harfleri üst üste istiflemiştir. Ârif Efendi fazla tashîh yapmamış, yazının çoğu yeri kalemden çıktığı gibi kalmıştır. Bu da yazıdaki doğallık, tabiiîlik hissini kuvvetlendirmektedir. Müstakimzâde Süleyman Sâdeddin'in "Tercümetül Müntehab"¹⁰ isimli eserindeki orijinal metin ile hattatın yazmış olduğu levhadaki ifadeler arasında farklılık olduğu yaptığımız karşılaştırma neticesinde görülmüştür. Söz konusu farklılık hattat'ın orijinal metnin 10. satırının birinci cümlesi ile 3. cümlesinin yerini sehven değiştirmesi ile ortaya çıkmıştır. Manzum tercümede de aynı farklılık görülmektedir. Hattat imzasını levhanın altına şu şekilde atmıştır: "El-fakîru's- Seyyidü'l- Hâcc Ahmedü'l- Ârifü'l- Filibeviyyü mevliden ve'l İslambûliyyü mevtinen gufira lehu li-sene 1321". Hattat

¹⁰ Mustakimzâde Süleyman Sâdeddin, a.g.e, s.210.

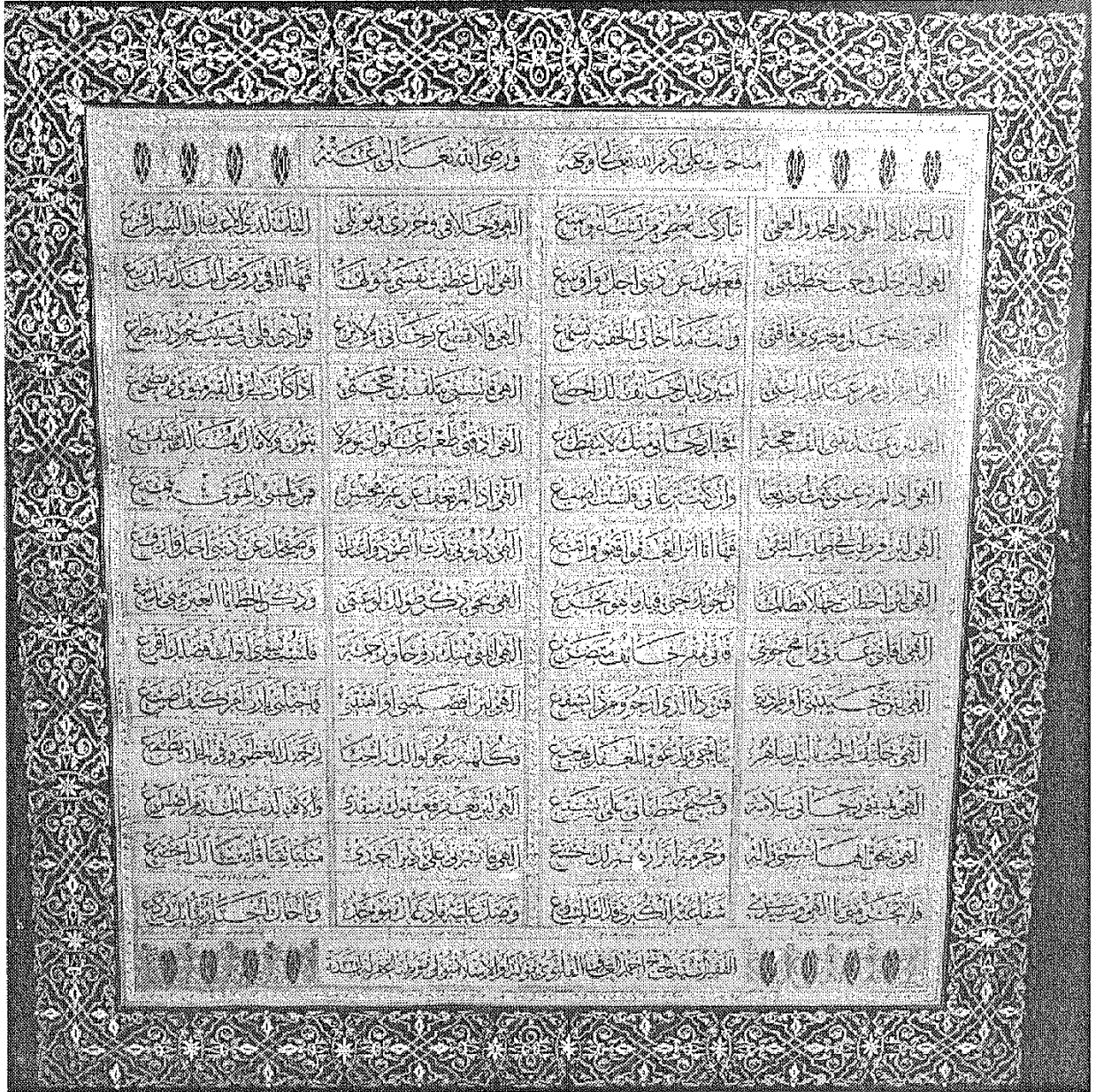
[Ödemiş Ekin Pazarı Câmii'ndeki Hz. Ali'nin Münâcâtı]

doğum yeri olarak Filibeli, vatan olarak İstanbullu olduğunu belirtmiştir. Levha 1321/1903 yılında yazılmıştır (Resim 3).

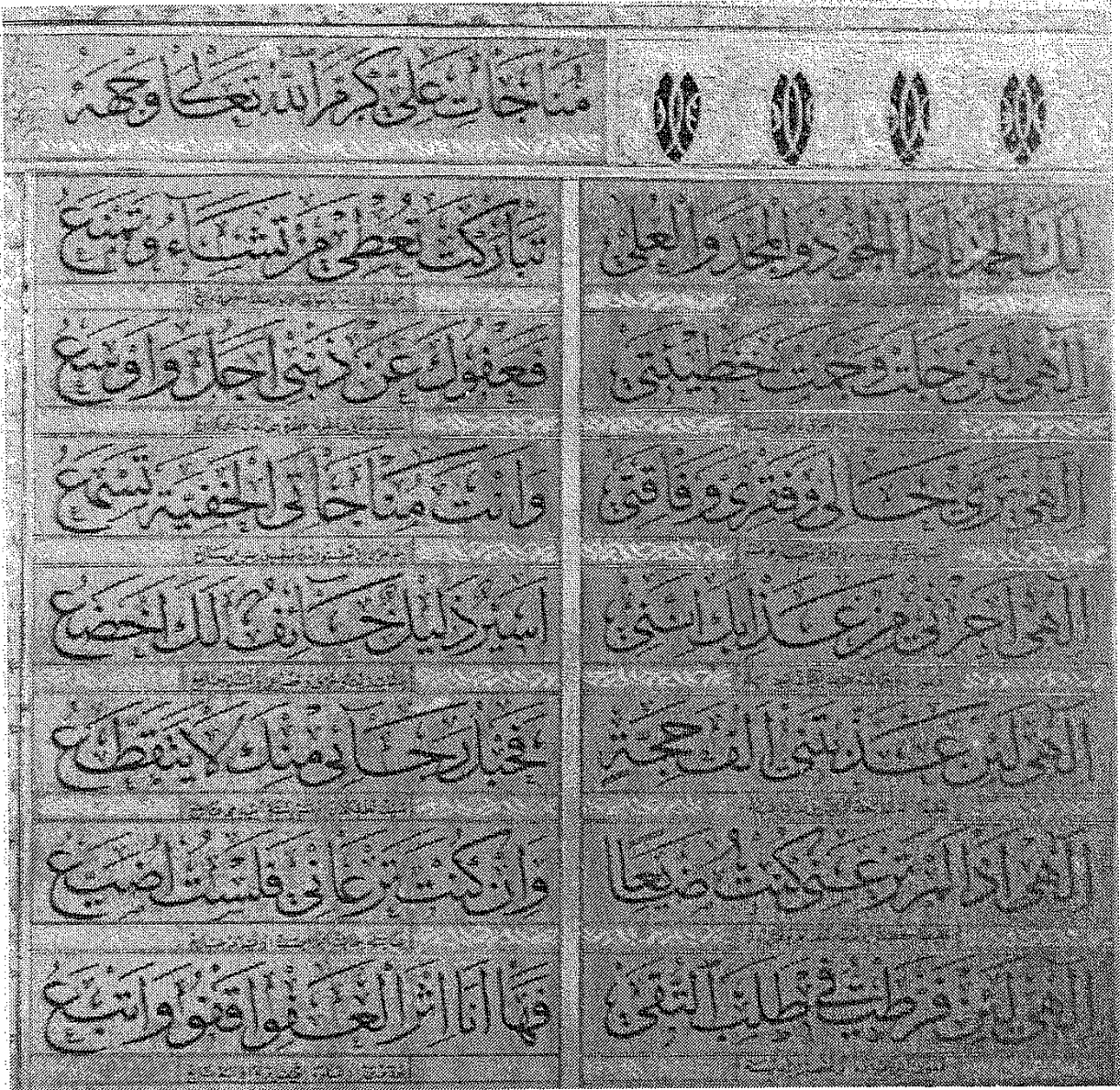
Eserin tezyînâtı: Eserin süslemesi halkâr olup, motifleri klasik tezhip motiflerinden uzaktır. Türk tezhip sanatının batı tarzı süslemelerden etkilendiği bir dönemin eseridir. Motifler, milli motiflerden uzak, Ermeni ressamlarca çizilen batı tarzı temelsiz motiflerdir. İç bordür ve koltuklarda bitkisel motifleri andıran ne olduğu belli olmayan temelsiz motifler yer almaktadır (Resim 4).

SONUÇ

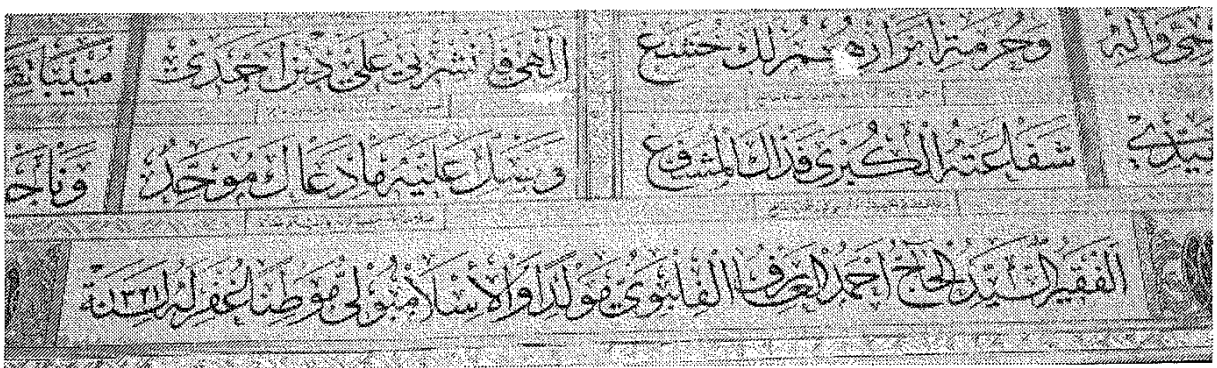
Münâcât Allah'a yalvarmadır. Şiirde Allah'a duâ mevzûlu manzûmelerdir. Levhada, Hz. Ali'nin münâcâtı hat sanatı ile yazılarak, şiir ve hat sanatlarının güzel bir birlikteliği sergilenmektedir. Eser, Osmanlı'nın son devrinde yaşamış meşhur hattat Bakkal Ârif Efendi'nin elinden çıkmış olup, yazısı ne kadar güzel ise de, tezhibi o kadar klasik motiflerden uzaktır. Ârif Efendi'nin yazıyı süratli ve tashihsiz yazdığı görülmektedir. Ana satırları oluşturan sülüsler gayet güzel olup, ara satırları oluşturan nesihlere fazla özen gösterilmemiştir. Osmanlıdan miras kalan levha bulunduğu yerde özenle korunmaktadır.

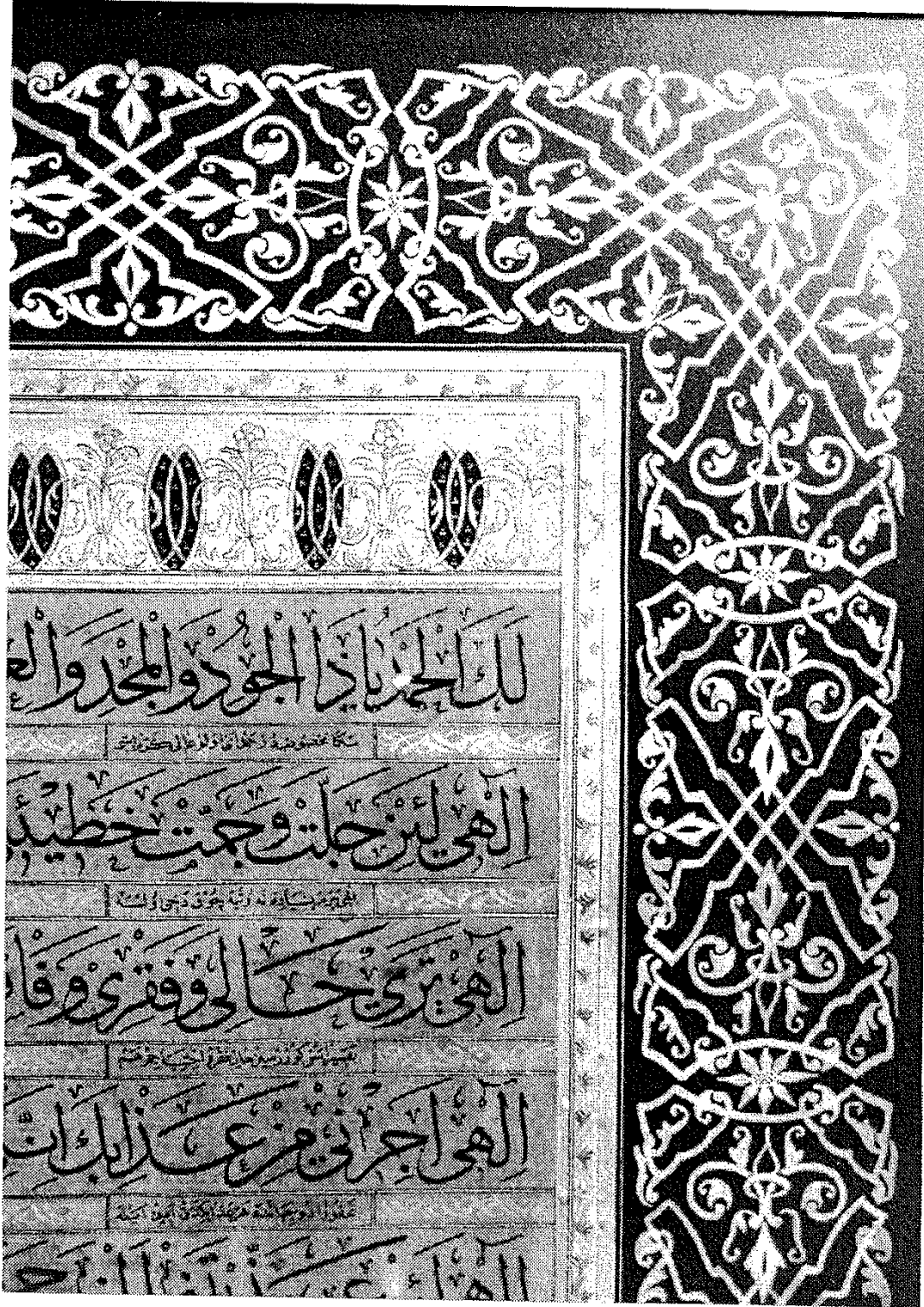
Resim 1: Mûnâcâtın Genel Görünümü

Resim 2: Münâcâtın Sağ Üst Detayı

Resim 3: Hattatın İmza Detayı

Resim 4: Levhanın Tezyînâtından Detay

KAYNAKLAR

- Anonim, “Divân-ı Emîru’l- Mü’minîn Ali b. Ebî Tâlib”, Necef, 1387/1967.
- Berk, Süleyman, “Filibeli Ahmed Ârif Efendi”, AD Art Dekor, Sayı.88 (Temmuz 2000), s.148-154.
- Derman, M. Uğur, “Ârif Efendi, Filibeli” DİA, C.III, İstanbul, 1991.
- Derman, M. Uğur, “İslam Kültür Mirasında Hat Sanatı”, İstanbul, IRCICA, 1992.
- Edip, Eşref, “İslam-Türk Ansiklopedisi”, İstanbul İisâr-ı İlmiye Kütüphanesi, 1360 /1941, C.I, s. 491-49.
- İnal, Mahmud Kemal, “Son Hattatlar”, İstanbul, MEB., 1955.
- Rado, Şevket, “Türk Hattatları”, İstanbul, trz.
- Serin, Muhittin, “Hat Sanatı ve Meşhur Hattatlar”, İstanbul Kubbealtı Neşriyatı, 1999.
- Yılmaz, Abdülkadir, “Türk Kitap Sanatları Tabir ve İstılahları”, İstanbul, 2004.
- Mustakimzâde Süleyman Sâdeddin, “Tercümetü’l- Münteheb”, Ravdatü’s-Şam Matbaası, Dimaşk,1312.
- Alpaslan, Ali, “Osmanlı Hat Sanatı Tarihi”, Yapı Kredi Yay., İstanbul, 1999.
- “Divân-ı Emîru’l- Mü’minîn Ali b. Ebî Tâlib”, Necef, 1387/1967.